

II. FEJEZET.

Az irredentista törekvések kifejlődése az 1848-1867-ig tartó időszakban.

Erdélynek Magyarországgal való uniója és a románság állásfoglalása ez unióval szemben.

Erdély magyarságát a XIX. század harmadik évtizedétől kezdve két politikai törekvés foglalkoztatta. Egyik a jobbágyság reformja volt egy olyan igazságos és szabadelvű úrbéri szabályzat alkotásának alakjában, amely rövid idő alatt és fokozatosan a jobbágyság teljes felszabadításához vezetett volna, a másik Erdélynek Magyarországgal való egyesítése: az unió. Az erdélyi magyarság ifjabb és felvilágosultabb része megvolt győződve, hogy csak e két fontos kérdésnek megoldásával biztosíthatja Erdélynek, mint országrésznek magyar jellegét. Hosszadalmas és nem e tanulmány keretébe tartozó dolog lenne megmagyarázni az okát, hogy a mult század negyvenes éveiben miért nem lehetett Erdély rendjeinek ezt a szabadelvű úrbéri reformot megalkotniuk? Éppen ilyen természetű lenne annak elbeszélése is, hogy mi történt Erdélyben és Magyarországon az unió kérdésében ez eszme első felvetésének idejétől (1791-től) egészen 1848-ig? A később tárgyalandó események megértéséhez elegendő annak konstatálása, hogy Erdélyben az 1848-ik mozgalmak kezdetén a jobbágyság reformjának és az uniónak ügye állott előtérben.

A románság közvéleménye ez időben várta, sőt bizonyos fokig követelte is nemcsak a jobbágyság rendszerének reformját, hanem annak a nép minden anyagi megterhelése nélkül való eltörlését is. E kívánságot az 1848-iki magyarországi és erdélyi országgyűlések a legteljesebb mértékben teljesítették. Politikai szempontból sokkal fontosabb volt azonban Erdélynek Magyarországgal való egyesítése: az unió kérdése.

Az unióval szemben a románok eleinte nem foglaltak ellenséges állást. Ellenkezően, nagyon sokan voltak köztük, akik óhajtották, mert nemzeti erő forrását látták abban a maguk számára, ha az erdélyi és a magyarországi románság egy állam

keretében egyesül. Különösen a magyarországi románok voltak az unió mellett, mert azt remélték, hogy ez az egyesülés meghozza számukra azt is, hogy a magyarországi görög keleti románság egyházi tekintetben felszabadul a görög keleti szerb hierarchia nyomása alól, mert tudvalevően a magyarországi görög keleti románok 1848 előtt egyházkormányzatilag a karlócai szerb patriarchaság alatt állottak.

Hogy az 1848-iki mozgalmak kezdetén a románság közvéleménye minő feltételek mellett akarta az uniót kimondani, megismerhetjük a Kolozsvárt lakó román értelmiség azon kérvénytervezetéből, amelyet a Kolozsvárra összehívott erdélyi országgyűlés elé akart terjeszteni. E kérvénytervezetben azt mondják: kívánják, hogy a románok a magyar szent korona hatósága alatt külön polgári municipiumokba helyeztessenek és e municipiumokban nemzeti nyelvüket használhassák. Tehát önálló nemzeti lét, negyedik törvényes nemzetté tétel és területi autonómia. A többi fennforgó kérdésekben pedig a magyar nemzet kívánságaihoz csatlakoznak és ha fennebb kifejezett kérésüket teljesíteni fogják, nem lesznek idegenek az Unió nagy eszméjével szemben sem.

Körülbelül ez volt a román értelmiség álláspontja az 1848-iki mozgalmak kezdetén mindaddig az időpontig, amíg Barnutiu a cselekvés színterén meg nem jelent. Mint a szebeni szász jogakadémián tanuló román ifjúság vezére, annak nevében egy proklamációt adott ki, amelyben azt mondja: Először a románságot iktassák be Erdély negyedik törvényes nemzetéül és az Unió tárgyában csak az az erdélyi országgyűlés határozzon, amelyiken a románság, mint negyedik törvényes nemzet lesz képviselve. *„Míg az egész román nemzet nem lesz jelen az országgyűlésen, addig óvást teszünk minden unió ellen. Örökre átkozott legyen az a román, aki uniót mer kötni, míg el nem lesz ismerve a román, mint politikai nemzet.”*

Barnutiu e határozott hangú proklamációja a bizonytalan tapogatózásoknak véget vetett és más egyéb körülmények közreműködése folytán az unió ellenzését ezidőszerint az erdélyi román nemzetiségi politika egyik főprogrammpontjává tette. A további fejlődés helyes megértésének szempontjából azt is érdemes megvizsgálni: mik voltak ezek a más egyéb körülmények?

Ezeknek egyike az a magatartás volt, melyet az unióval szemben Erdély harmadik törvényes nemzete, a szászság tanusított. A szászság álláspontja ebben a kérdésben nem volt egységes. A „Kronstädter Zeitung” köré csoportosult kisebbség a brassaiak vezérlete alatt már az 1848-at megelőző mozgalmakban is unióbarát álláspontra helyezkedett és ezen most is megmaradt. A szászok többsége azonban Nagyszebenben

az unió ellen foglalt állást. Az irányadó szász többség véleménye az volt, hogy az unió, ha létrejön, maga után fogja vonni Erdély három nemzetre és négy vallásra alapított régi alkotmányának megszüntetését. A kimondandó jogegyenlőség pedig a szászok külön nemzeti privilégiumának eltörlése következtében a szász értelmiséget meg fogja fosztani azon anyagi és erkölcsi előnyöktől, amelyeknek a régi politikai rendszer alapján magát kizárólagos birtokosának hitte.

A magyarság az uniót azért akarta, mert abban maga számára az állami és nemzeti erő forrását látta. Az akkor hatalmon levő bécsi politikusok úgy okoskodtak, hogy az egyesült Erdély és Magyarország a monarchia keretén belül egy önálló nagyobb állami testet fog alkotni, amelyben a viszonylagos többségben és a politikai hatalom birtokában levő magyar elem politikai, társadalmi, műveltségi és gazdasági súlyánál fogva magába fogja olvasztani a többi nemzetiségeknek színe-javát és így a magyar királyságból csakhamar egy erős és egységes középhatalmasság fejlődik ki, amely azonnal el fog szakadni a Habsburgok birodalmától, mihelyt arra megjön a kedvező alkalom. Ezt a megindult történeti folyamatot, amely a bécsi kormányférfiak téves felfogása szerint 1848-ban végcéljához, az elszakadáshoz közel állott, megakadályozni egyformán birodalmi és dinasztikus érdekeknek tartották.

A nagyszebeni szászság unióellenes mozgalmának vezetői nagyon jól ismerték a bécsi politikusok e felfogását és ezért unióellenes küzdelmükkel a birodalmi és dinasztikus politikának is jó szolgálatot véltek tenni. Mihelyt napirendre került az unió, azonnal igyekeztek szövetséges társat keresni a románokban. A szövetség létrehozásához a legnagyobb segítséget a nagyszebeni szász jogakadémia kissé öregedő, de minden tekintetben szorgalmas tanítványában, Barnutiu Simonban találták meg. Politikai multja, sőt egész egyénisége is kezességül szolgált a nagyszebeni szász vezérpolitikusoknak, akikkel mindennapos érintkezésben volt, arra, hogy buzgó és kitartó eszköze lesz román részről a márciusi események után a szászoktól Nagyszebenből azonnal megindított mozgalomnak, amelynek jelszava „Das Sachsentum mit der Hilfe des Walachentums zu retten” volt.

Hogy a nagyszebeniek a románokat unióellenes küzdelmükhöz megnyerhessék, a szász nemzeti egyetem 1848 április 3-án tartott ülésében ígéretet tettek annak a polgári jogoknak részben való megadására, melyeket 1841-ben Leményi és Móga püspökök az erdélyi országgyűléstől a románság számára a Királyföldön kértek. Sőt Schmidt Konrád egy tervet is készített arra vonatkozóan, hogy miként lehetne a monarchiát Svájc mintájára a németek, magyarok, szlávok és románok konfederációjává átalakítani? Roth Dániel szászhermányi

lelkész még tovább ment „*Von der Union und nebenbei ein Wort über ein mögliche Dacoromanische Monarchie unter Österreichs Krone*” című röpiratában Dákoromaniát természetesen Habsburg uralom alatt fel is ajánlotta a románoknak. Tervezete majdnem azonosnak mondható a Stere Konstantin által 1917 nyarán a mai Románia és a Monarchia ajánlott perszonális uniójával.

Az 1848-ki balázsfalvi román nemzetiségi program.

Barnutiu már említett fellépésének volt eredménye az a román nemzeti gyűlés, amelyet a románság 1848 május 15-én tartott Balázsfalván. Az 1791-ki „*Supplex libellus valachorum*” óta ez a gyűlés fogalmazta meg első ízben a XIX. században az erdélyi románság politikai programját. E program 16 pontból állott. E 16 pontból a román nemzetiség-politikai törekvések szempontjából különös figyelmet a következők érdemelnek:

1. A román nemzet követeli politikai tekintetben való nemzeti függetlenségét s hogy mint román nemzet, számának megfelelő arányban legyen képviselve az országgyűlésen s hogy meg legyenek a maga tisztviselői a közigazgatás, igazságszolgáltatás és a katonai hivatalok minden ágában és nyelve is hasonló arányban használtassék minden őt illető dologban, úgy a törvényhozásban, mint a közigazgatásban. Követeli, hogy minden esztendőben nemzeti gyűlést tarthasson.

10. A román nemzet kéri a nép felfegyverezését azaz nemzetőrség felállítását s kéri, hogy a román nemzetőr-katonaságnak tisztjei is románok legyenek.

16. Kéri, hogy a Magyarországgal való uniót ne vegyék addig tárgyalás alá, míg a román nemzet is nem lesz alkotmányos nemzet és ha az erdélyi országgyűlés mégis belebocsátkoznék az unió tárgyalásába, akkor a román nemzet ünnepélyesen tiltakozik ez ellen.

A gyűlés két küldöttséget választott. Egyik e követeléseket Bécsbe a császárhoz viszi, a másik pedig az erdélyi országgyűlésnek fogja átadni Kolozsvárt. Választottak egy *állandó bizottságot* is, amely Nagyszebenben fog székelni azzal a feladattal, hogy a válaszokat bevárja és azoknak tárgyalására a román nemzeti gyűlést összehívja.

Hogy a szellemileg Barnutiu által vezetett balázsfalvi gyűlés miért ellenezte az uniót, világosságot derít arra, Barnutiunak az a beszéde, amellyel a gyűlésnek e 16 pontból álló politikai program elfogadását ajánlotta. „Mire való az unió? A magyarok érezték, hogy a tulajdonjog, amelyet a románok földje iránt formáltak, nem nyugszik szilárd alapon, mert a hódítás csupán birtoklást ad, de nem egyszersmind tulajdon-

jogot is. A Werbőcivel, az Approbatákkal és a királyok diplomáival a magyarok nem igazolhatják a más nemzetek földje iránt való tulajdonjogukat, mert hiszen ezeket magok a magyarok gyártották s így ezeknek nem is lehet erejük az emberiség ítélőszéke előtt. Ők most úgy okoskodnak, hogy ha sikerül megnyerniök az unióhoz a románok beleegyezését, ez újabb okirat lesz, legalább egynehány századig, birtoklásuk meghosszabbításának jogcíme.”

Íme Barnutiu miként alkalmazza Sinkai és Maior Péter azon történeti tanítását a románság politikai állásfoglalásának megokolásában, hogy az államnak abban a keleti részében, amelyben a román népelem lakik és amely azonos a régi Dácia területével, a magyarok csak bitorlók. Az a föld nem az övék, hanem a románság jogos tulajdona.

Államjogi követeléseit tekintve, a balázsfalvi román nemzeti gyűlés e programmban a Supplex libellus valachorum követelésein csak annyival ment túl, amennyit az azóta megváltozott idők látszólag megokolttá tettek. Erdélynek Magyarországgal való uniója ellen tiltakoztak, de nem követeltek még semmi olyat, amely az állam területi épségének megsértésével járna. Amint Barnutiu beszédének idézett részlete bizonyítja, az irredentizmus nem a politikai programban mutatkozik, hanem e program megokolásában hátsó gondolat gyanánt húzódik meg. Hogy attól a szellemtől, amely e gyűlés határozatait sugalmazta, az irredentizmus nem állott teljesen távol, világossá teszik e gyűlés külső körülményei.

E gyűlésen ugyanis nemcsak a román nép nagy tömege és ennek vezérei gyanánt nemcsak az erdélyi román értelmiség, a marosvásárhelyi joggyakornokok, a kolozsvári kir. liceum tanulói és a balázsfalvi teológusok jelentek meg, hanem majdnem teljes számban a román fejedelemségekbe kivándorolt tanárok, sőt a fejedelemségekbeli ifjabb nemzedék tagjai közül is többen, kik valamennyien e kivándorolt tanárok tanítványai voltak.

Hogy ezek a romániai vendégek minő politikai eszmékkel és törekvésekkel eltelve jelentek meg Balázsfalván, arra vonatkozóan igen érdekes adatokra találunk az egykorú bizalmas jellegű hivatalos jelentésekben. A brassai királybíró 1848 május 1-én bizalmasan közli az erdélyi kormányzóval, hogy sokan jöttek át Bukarestből Brassóba azzal a szándékkal, hogy a balázsfalvi gyűlésen megjelenjenek. Az a gyanú ellenök, hogy az idevaló román népet fel akarják lázítani. Azt beszélik, hogy tervök a régi dákbirodalom visszaállítása lenne. Egy másik jelentésében azt írja, hogy három álnevű emisszárius érkezett, akik Nagyszebenen át Balázsfalvára mennek; szavaikból kivehetően azért, hogy ott a népet a hajdani Dácia visszaállítására buzdítsák. Május 11-ki jelentésében azt írja,

hogy Dácia visszaállításának híre egy olyan romántól származott, ki évekkel ezelőtt Erdélyből vándorolt ki és ott mint tanító élt s a ki most két hónapi szabadsággal hazajött, valami Treboniu Laurian nevű egyén. Ez nyilvánosan is beszélt Dácia visszaállításáról.

Az erdélyi kormányzék 1848 augusztus havában a balászfalvi gyűlésen választott, de időközben feloszlott román nemzeti komiténak egyes tagjait, köztük Treboniu Lauriant is veszedelmes izgatásaik miatt Nagyszebenben elfogatta. Ez alkalommal a kormányzék kezeibe igen tanulságos levelezések estek. Ez iratokat egy, a negyvennyolcas magyar mozgalmakkal egyáltalán nem rokonszenvező szász író, Friedenfels így jellemzi: Az átkutatott iratok között talált levelek semmi kétséget sem hagynak fenn az iránt, hogy az erdélyi oláhok rendzavarásai az oláhországi forradalmi propaganda bujtogatósaiból és dákoromanisztikus álmodozásokból származtak s nem a császári ház iránt érzett hű vonzódásukból.

Hogy a Dákorománia felállítására vonatkozó tervezetek a román fejedelemségekben mindjárt az 1848-ki bécsi és budapesti márciusi események után felvetődtek, bizonyítja a következő körülmény: Puchner nagyszebeni cs. kir. főhadparancsnok március 30-án bizalmasan megküldötte gróf Teleki erdélyi kormányzónak Timoni bukaresti osztrák cs. kir. konzul jelentését, amelyben az Puchner tudomására hozza, hogy a franciaországi, főleg pedig az ausztriai legújabb események Bukarestben is nagy mozgalmat idéztek elő, melyet a Párisban nevelkedett ifjú boérság vezet. E mozgalmaknak célja nem más, mint az összes román nemzet egyesítése és Bibescu fejedelem főnöksége alatt egy egységes román birodalom alapítása. A fejedelem úgy neki, mint az orosz konzulnak kikérte tanácsát és biztosította, hogy e tervet magától nemcsak elutasította, de szándékában van annak koholói is elfogadni.

Ez a tervezet, amelyről Timoni konzul e jelentésében szó van, az úgynevezett Krajovai Memorandum, melyben a krajovai, nagy részökben erdélyi származású tanárok, felszólították Oláhország fejedelmét, Bibescut, hogy fegyverezze fel a havasalföldi románokat, törjön be Erdélybe s ott egyesülve a forrongó románokkal, proklamálja Dákoromániát.

Az 1848-ki pesti országgyűlés unióbizottságának munkálatai és a magyar kormány álláspontja a román nemzetiség-politikai követelésekkel szemben.

A román nemzetiségi politikusok és írók azt mondják, hogy az uniótörvény azért nem érvényes, mert annak meghozatalában a románság, mint nemzet nem vett részt. A román-

ság az uniót kimondó kolozsvári országgyűlésen, ha nem is a balázsfalvi népgyűlés határozatainak értelmében, de Erdély akkori alkotmányának keretén belül igen is képviselve volt, mert résztvett benne Leményi görög katolikus püspök és a román nemzetiségű Boheczel Sándor, mint Hátszeg városának követe. A királyi hivatalosok között is volt egy pár román nemzetiségű. Saguna azért nem volt jelen, mert az idő rövidsége miatt a Bécsből Innsbruckba távozott Felségtől a meghívólevelet már késő volt számára kieszközölni.

Boheczel Sándor az unió ünnepélyes kimondásának napja előtt tartott ülésén az uniót azon feltételhez akarta köttetni, hogy egyúttal a román nemzetet is, mint Erdély negyedik nemzetét iktassák törvénybe, de, miután meggyőződött, hogy a Magyarországtól alkotott uniótörvényben a jogegyenlőség eszméje ki van mondva, kívánatától elállott és május 30-án ünnepélyesen megszavazta az uniót. Leményi püspök pedig ezenfelül még meg is áldotta.

Az országgyűlés még aznap délután folytatta tárgyalásait és az unió részleteinek megállapítására a pesti országgyűlésre egy unióbizottságot küldött ki. E bizottságnak 26 tagjából négy szász és három román nemzetiségű volt és pedig névszerint Leményi és Saguna püspökök s Boheczel Sándor. Ez az unióbizottság, amelybe Szemere akkori m. kir. belügyminiszter az ősszeminisztérium határozata alapján meghívta még a románok közül Cipariu kanonokot, Ighian Józsefet, Dunka Pált, Moldován Demetert és Brán Jánost, akik már visszajöttek Innsbruckból, ahol a balázsfalvi gyűlés határozatait kérvény alakjában Ő felsége elé terjesztették és Pesten tartózkodtak, 1848 július 16-án kezdte meg tanácskozásait.

A románságnak e tanácskozásokon elfoglalt álláspontját az a különvélemény fejezi ki, melyet Saguna augusztus 31-én terjesztett az unióbizottság elé. E különvélemény mindenekelőtt az erdélyi uniótörvényt kifogásolja azért, mert a románság e törvény meghozatalában, mint nemzet, nem vett részt. A kisebbség rendelkezett a többség sorsáról. Azért azt kívánja, hogy a pesti közös országgyűlés olyan törvényt alkosson, amely alkalmas legyen Erdély népessége kétharmad többségének megnyugtatására.

Az unióbizottság munkásságának egyik eredménye volt „*A román nemzet polgári jogainak egyenlőség alapján való biztosításáról*” szóló törvényjavaslat. A gyorsan bekövetkezett viharos időkben e javaslat nem lehetett törvénnyé, de mint az egy államban egyesült Magyarország és Erdély törvényhozásának a román nemzetiségi kérdésben első állásfoglalása, megérdemli a részletesebb vele való foglalkozást.

Első §-ában kimondja, hogy a románok nemzetisége és nyelve elismertetik és biztosítottatik. Nyelvöket egyházi és iskolai

életükben háborítatlanul használhatják. A törvényhatóságok, városok és községek gyűlésein románul is beszélhetnek. A románajkú községekben jegyzőkönyveik nyelve a román, de tartoznak a felsőbb hatóságok kedvéért azt magyarul is megszerkeszteni. A polgári hatóságokkal való levelezés nyelve a magyar. A román nyelven írott kérvények, köz- vagy magánokiratok érvényesek és azokat mindenütt el kell fogadni. A törvények román nyelven is kiadatnak. A nemzetőrség vezénylete magyar ugyan, de azért a román vezényletben is gyakorlandók. A népképviselőlet alapján szervezendő törvényhatósági bizottságokba tagokul beválaszthatók mindazok a románok, kik a magyar nyelvet nem beszélik, de legalább értik. A közigazgatás minden ágában a románok képességeik tekintetbevételével igazságos arányban fognak alkalmaztatni. Minden kir. törvényszék mellett a románajkú szegény nép ügyeinek díjtalan képviselése érdekében állami költségen egy románajkú ügynököt alkalmaznak. Az erdélyi Approbata és Compilata nevű törvénykönyvben foglalt és a románokat kisebbítő vagy terhelő minden törvény eltöröltetik.

Az államköltségen felállítandó alsó- és felsőfokú tanintézetekben a románajkúakra éppen olyan tekintet lesz, mint az ország másajkú lakosaira. Az egyetemeken a román nyelv és irodalom számára tanszékek állítatnak. A román tanítóképző-intézetek és középiskolák tanításnyelve a román, de bennök a magyar nyelv is taníttatik.

A görög keleti románok egyházilag a karlócai gör. kel. szerb pátriárkától függetlenítettnek. A temesvári és verseci, valamint üresedés esetén a nagyszebeni és aradi egyházmegyékben maguknak románajkú püspököket és metropolitát választhatnak. Az egyházmegyék gyűlése 120 választott tagból fog állani. Ebből 40 egyházi és 80 világi. A románok egyházi és iskolai ügyeinek kormányzására a vallás- és közoktatásügyi minisztérium mellé románajkú egyénekből egy külön osztály fog felállítatni. A románok és a szerbek között fennforgó vitás egyházi ügyek elintézésére a vallás- és közoktatásügyi miniszter egy elnököt és a románokból és szerbekből négy-négy egyént fog kinevezni. Ha valamelyik fél vonakodnék ehhez hozzájárulni, akkor azt a hiányzó négy tagot a miniszter más felekezet tagjai közül fogja kinevezni. Egyszóval, ez a törvényjavaslat a görög keleti román egyház számára teljes egyházi és iskolai autonómiát biztosított.

Az első nemzetiségi vita az 1848-ki közös pesti országgyűlésen augusztus 26-án folyt le. Ezen az ülésen a magyar kormánynak a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontját Kossuth Lajos pénzügyminiszter fejtette ki.

Murgu Euthim (az országgyűlés egyik román nemzetiségű tagja) – mondá Kossuth – Krassóban népgyűlést tartott,

amelyen azt határozták, hogy a románoknak külön kapitányuk legyen. Ez éppen olyan, mint mikor a szerbek maguknak vajdát kérnek. Az érthető, hogy egy bizonyos területnek egy főtisztviselője legyen, de az, hogy egy országban a hivatalok fajok szerint osztassanak fel, az ország egységének felforgatására vezető gondolat. Magyarországon az ország minden népfajának boldogulásához csak egy út vezet és ez az, hogy senki se gondolkozzék arról, hogy Magyarország nem egy státusz, hanem abban a különböző népfajok külön státuszt követelhetnek maguknak. A különböző népfajok boldogulásának az az egyedüli feltétele, hogy Magyarország egységének alapján mindenki egyenlő legyen jogban, szabadságban, kötelességben a törvény előtt és ne legyen az állam polgárai között semmi különbség azon az alapon, hogy ki milyen templomban imádkozik, vagy milyen nyelven beszél? Ezen az alapon lehet egység, de ha külön státusz-exisztenciát követel magának minden népfaj, akkor nem lehet egység.

Az 1848-iki román nemzetiségi politikusoknak és a magyar államférfiaknak a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontja között a különbség, vagy helyesebben az ellentét röviden a következőkben foglalható össze: A magyar politikai felfogás hajlandó a nemzetiségeknek, a fennforgó esetben a románoknak nemzetiségét nemcsak elismerni, hanem azt törvényesen biztosítani is addig a fokig, amíg az állam egységével összeütközésbe nem jő. E felfogásnak megfelelően az állam hivatalos nyelve a magyar, de azért a nemzetiségeknek teljes jogukban áll a maguk nyelvét nemcsak egyházukban és iskoláikban használni, hanem a törvényhatóságokban és a községekben is addig a határig, míg az állam nyelvének, a magyaroknak érvényesülését a középponti közigazgatás és a felsőbb bíróságok körében a magasabb állami szempontok meg nem követelik. A nyelv illetén használatának joga az állam nem magyar anyanyelvű polgárát azonban, mint az egyén joga illeti meg, nem pedig nemzetiségének, mint közjogi faktornak jogán. A román nemzetiségi politikai vezetők azonban nemzetiségök biztosítását és nyelvek használatának jogát ebben a formában nem voltak hajlandók elfogadni. Magok számára e jogokat nem mint állampolgárok, egyénileg akarták bírni, hanem mint külön közjogi faktorok, mint önálló és a tartományi autonómia kisebb-nagyobb fokával rendelkező törvényes nemzetek. Ők nem akartak az egységes magyar államnak egyenlőjogú polgárai, hanem egy föderatív államszerkezetnek, mint autonóm nemzet, a magyar nemzettel egyenjogú tagjai lenni. A vita és a pörösködés tárgyát később is ez a kérdés alkotja.

A Saguna püspök vezetése alatt álló román többség magatartása az 1848/49-iki mozgalmakban.

Miután a román nemzetiségi politika vezetői meggyőződtek arról, hogy e törekvéseiket annak a magyar államnak kereteiben, amely az 1848 áprilisi törvények szentesítésével konstituálódott, meg nem valósíthatják, abban az összeütközésben, amely 1848 őszén a magyar nemzet és Ausztria, illetőleg a dinasztia között bekövetkezett, nagy többségükben az utóbbi mellé állottak. A kisebb rész, majdnem kivétel nélkül a magyarországi részek román értelmisége, ebben a küzdelemben a magyar nemzet mellé állott.

Ez időponttól kezdve a románság többségének politikai vezetője Saguna nagyszebeni görög keleti püspök lett, aki Magyarország külön államiságának teljes figyelmen kívül hagyásával a maga nemzetiségi politikájában a legfelsőbb állami funkciók körében egységes, de azért a teljesen egyenjogú nemzetiségek föderációjából megalakult új osztrák császárság eszméjére támaszkodott a Nagyszebenben újra megalakult román nemzeti komité tagjaival egyetemben. E komité tagjainak megbízásából 1849 februárjában Olmützbe utazott, hol Ő felsége elé a nagyszebeni román nemzeti komité által képviselt erdélyi románság politikai követeléseit egy kérelemben foglaltan terjesztette.

E kérelem tartalma a következőkben foglalható össze:

Ausztria összes románjai, az összbirodalom kiegészítő része gyanánt, egy önálló nemzetté egyesítenek. Politikai és egyházi tekintetben nyerjenek önálló nemzeti közigazgatást. Hivassék össze a birodalomban egy általános román kongresszus, melyen magát a románság nemzetté konstituálhassa. E kongresszus választhasson egy Őfelsége által megerősítendő nemzeti főnököt, kinek címét Őfelsége fogja megállapítani. A román nemzeti érdekek képviselőjére legyen Bécsben egy román miniszter. Ez a kongresszus választhasson egy román nemzeti egyházfőt is, kinek a többi nemzeti püspökök alá lesznek rendelve. E kongresszus szervezhesse a románság egyházi és iskolai ügyein kívül saját közigazgatását is. A román nyelv legyen hivatalos nyelv a románokat illető összes dolgokban. Évenként egyszer a maga ügyeinek megvitatására gyűlhessen össze az összes románság. Az osztrák birodalmi gyűlésben a románság számának megfelelő arányban legyen képviselve. Őfelsége pedig vegye fel „a románok nagy fejedelme” címét.

Őfelsége kegyesen fogadta a Sagunától átnyújtott kérelmet, de rá érdemleges választ nem kaptak. Egynéhány nappal ugyanis az olmützi kérelem benyújtása után megjelent az 1849-ki március 4-ki osztrák birodalmi alkotmány, amely tartalmánál fogva egyszersmind válasz is volt erre a kérelemre.

Sagunát azonban a márciusi alkotmány sem elégítette ki. Március 12-én beadott kérvényében tiltakozott a márciusi alkotmány által elismert Szászföld ellen, mert ez az elnevezés annyit jelent, hogy e területen az őslakos román elem alárendeltetik a később bevándorolt szászoknak, akik különben is jelentékeny kisebbségben vannak az őslakos románsággal szemben. Egy hónappal később, április 15-én, a szerb vajdaság ellen tesz kifogásokat, amennyiben abba a szerbek a Bánságot is belefoglalták, ahol 800,000 románnal szemben csak 200,000 szerb lakik.

Feleletet e kérvényekre Saguna csak július 18-án kapott Bach miniszter aláírásával, amely azt mondja, hogy a márciusi alkotmány a birodalom különböző tartományaiban élő románok jogi helyzetének szilárd kiindulópontot adott, amennyiben a román nemzetiségnek a többi nemzetiséggel való egyenjogúságát ez alkotmány kimondotta és egyúttal nemzetiségük kifejlődését is az egyes koronartományok határai között biztosította. Egy szóval, külön egységes román területről, külön román koronartományról és nemzeti főnökről szó sem lehet.

Saguna és társai ebbe a válaszbba nem nyugodtak bele. Válaszul július 30-án újabb kérvényt nyújtottak be a birodalmi minisztériumhoz. E kérvényben ismételték mindazt, amit az előbb ismertetett kérvényekben a Szászföldre és a szerb vajdaságra vonatkozóan mondtak és panaszukat még megtoldották a következőkkel: Magyarország területén a Marostól északra lakó románok Erdélytől újra el lesznek választva és be lesznek osztva a magyar koronartományba, amelyben a tartománygyűlés nyelve a magyar lesz, ami pedig egyenes ellenmondásban van a márciusi alkotmány alapelveivel: a nemzetiségek egyenjogúságával. Ettől eltekintve, a magyar koronartomány gyűlésében a márciusi alkotmány értelmében a magyar többség határozná a románok országos, egyházi és iskolai ügyeiben is. A magyarországi részeken, mivel a románok kisebbségben vannak, Erdélyben pedig, mivel szegényebbek, az alkotmány által megkövetelt magas census miatt nem fog érvényesülhetni a románság nemzeti egyenjogúsága. A román nemzet tehát a márciusi alkotmány ellenére is nagyon távol áll attól, hogy ugyanazon jogokat élvezhesse, mint azok a nemzetek, amelyek egy egészé egyesülve, a március 4-ki birodalmi alkotmány által jogot nyertek arra, hogy nemzeti ügyeiket külön nemzeti gyűléseken intézhessék, másoknak minden befolyása nélkül.

A fentebb ismertetett kérvények tartalmából egészen világos, hogy a románságnak Saguna püspök vezérlete alatt álló többsége a márciusi alkotmánnyal nem volt megelégedve és hogy magát vágyaiban csalódottnak érezte. Az események nagyon gyorsan haladtak és e kérelem benyújtása után alig két

héttel, a világosi fegyverletétel következménye gyanánt, az osztrák birodalom belső politikájában olyan fordulat állott be, amely a Saguna vezérlete alatt álló románságot még a márciusi alkotmánynál is kevésbé elégitette ki.

A román kisebbség vezetőinek és az oláhországi forradalmároknak kísérletei egy magyar-román kibékülés érdekében és Maiorescu János Dákoromániája.

Említettük, hogy a románságnak majdnem kivétel nélkül a magyarországi román értelmiség tagjaiból álló kisebbsége a magyar nemzet és a dinasztia között való 1848/49-ki összeütközésben a Saguna vezérlete alá került többséggel ellentétben a magyar nemzet mellé állott. Hogy ez állásfoglalásnak mi volt a motívuma, világosan megmondotta e kisebbség egyik, később igen tragikus szerepet játszott tagja, Drágos az 1848-ki pesti országgyűlésnek azon az augusztus 26-ki ülésén, amelyben a román nemzetiségi kérdés először került szóba.

Nyíltan megvallja, mondá e beszédében Drágos, hogy ő a megelőző kormány híve volt, – de már most tudja: mit várhat attól az Ausztriától, amely Moldovába megizente, hogy menjen be az orosz! Annak a rendszernek, amely az alkotmányos életet az abszolutizmussal meggyilkoltatja, szülő sohasem lesz az embere. – Drágos e nyilatkozatából határozottan kitűnik, hogy magát teljes szolidaritásban érezte a fejedelemségekbeli románsággal és hogy őt a magyarok táborába az a meggyőződés vezette, hogy a magyar nemzet a románságtól is hön óhajtott népszabadságért küzd, míg Ausztria az orosz abszolutizmussal kezét fog, hogy segítsen szabadságuktól megfosztani azokat a románokat, akik nem az ő alattvalói, s akikhez ennél fogva köze sem volna.

Hogy a magyar nemzethez csatlakozott magyarországi román értelmiség lelki állapotát, amelyből e politikai állásfoglalásuk származott, megérthessük, szükséges rövid pillantást vetni a román fejedelemségeknek ez időpontban való belső viszonyaira.

1848 június 11-én Bukarestben is kitört a forradalom. Bibescu fejedelmet elűzték és egy ideiglenes forradalmi kormány alakult, melynek Tell, Eliád és Golescu voltak a fejei. Ez az átalakulás nem tetszett az orosz kormánynak, és azért rábírt a portát, hogy vessen véget a bukaresti forradalmi kormánynak. Fuad basa be is vonult Bukarestbe és Duhamel orosz konzul segédlete mellett véget vetett az egész forradalomnak.

A román forradalmi kormánynak Magher ezredes vezérlete alatt volt egy 5–6000 főnyi kis hadserege is, amely azonban

kénytelen volt tétlenül nézni az orosz-török inváziót. Ghica János és Balcescu az tanácsolták Maghernek, hogy ütközzék meg az oroszokkal és ha elveszítené a csatát, vonuljon vissza Erdélybe s ott egyesülve Jankuval, a havasi mócok vezérével, békítse ki a magyarokat a románokkal s aztán velük egyesülve, forduljon az oroszok ellen. „Ha 1848 október elején – írja Ghica „Amintiri din pribegie” című műve 187. lapján – csak 5000 jól felfegyverezett román csapat ment volna át Brassónál egy oly neves tábornok vezetése alatt, mint Magher, könnyű lett volna békét hozni létre a magyarok és a románok között.”

Ettől a pillanattól kezdve a románok és a magyarok kibékítésének ügye a száműzött forradalmi román kormány tagjai között valóságos politikai programponntá lett. Különösen Ghica, Balcescu és Boliac voltak e kibékülésnek buzgó hívei. Ők e kibékülést és a magyarokkal való együttműködést azért tartották feltétlenül szükségesnek, mert meggyőződésük szerint a románok nemzeti szabadságukat csak a népszabadságért küzdő magyaroktól várhatják, nem pedig a nemzeti szabadság ellenségétől, Ausztriától. Boliac a kibékülés ügyének érdekében Brassóban lapot alapított. Balcescu pedig Balaceanu társaságában arra vállalkozott, hogy Jankuhoz mennek a havasok közé és őt rábíráják a magyarokkal való őszinte kibékülésre. Ghica Jón konstantinápolyból a román emigráció nevében Jankunak és Axente-nek levelet írt, amelyben azt fejtegette, hogy a kibékülés elsősorban a románság érdeke, mert, ha a magyarok a románok segítségével győznek, nem tehetik, hogy el ne ismerjék a románok nemzeti jogait.

Balcescu Balaceanuval együtt el is indult Konstantinápolyból Debrecenbe, hogy Kossuthal megbeszélje egy román-magyar kibékülés feltételeit. Mielőtt azonban megérkezett volna Debrecenbe, a honvéd hadsereg tavaszi győzedelmes hadjárata sok tekintetben egészen új helyzetet teremtett. Ez az új helyzet időt és alkalmat szolgáltatott Kossuthnak is arra, hogy az erdélyi románság dolgával behatóbban foglalkozzék. Mikor tudomására jutott, hogy Erdélyben még csak a Janku vezérlete alatt álló havasi mócok nincsenek lefegyverezve, elhatározta, hogy egyrészt eréllyel, másrészt pedig békés úton igyekszik velük megegyezésre jutni.

A debreceni országgyűlés román nemzetiségű képviselői már előbb is mindent elkövettek, hogy a románságot a magyarsággal kibékítsék. E képviselők közvetítésével akart Kossuth Jankuval érintkezésbe lépni és az ő megbízásából ezek egyike, *Drágos* János április 19-én meg is érkezett Jankuhoz és magával vitte a román-magyar kibékülésnek Kossuth által megfogalmazott feltételeit, amelyek rövid foglatban a következők voltak:

A románság részese lesz annak a jognak és szabadságnak, ami vallás- és nyelvbeli különbség nélkül közös tulajdona az állam minden polgárának. Az országgyűlés és az ország kormányának hivatalos nyelve ugyan a magyar, de mellette minden nyelvnek s így a románnak is szabad használati joga az egyházban, iskolában és a községi életben biztosított, sőt a román nyelvű iskolák állami segélyezésben is fognak részesülni. A kormányhoz intézendő beadványokban, az esküdtszékek előtt a román nyelv szabadon használható. A törvények és rendeletek román nyelven is közzé fognak tétetni. Az állam kormánya rajta lesz, hogy a román nyelv magasabb kiművelése lehetővé tétessék. A román egyházaknak az állam felügyelete mellett teljes autonómia fog biztosítani. A románok a hivalkban képességeiknek megfelelően éppen úgy fognak alkalmaztatni, mint az ország minden más egyenjogú polgárai. Ennél többet nem lehet adni és aki ennél többet akar, az szét akarja darabolni nemzetiségek szerint az országot. Minden román, aki résztvett az eddigi harcokban, amnesztiát fog kapni, Saguna püspök kivételével.

Hogy Janku és társai Kossuth ez ajánlatát elfogadták volna-e, nem lehet tudni, mert Hatvani őrnagy váratlan támadása az alkudozásokat félbeszakította. Drágos küldetése e szerencsétlen támadás következtében azzal végződött, hogy őt a támadás miatt borzasztóan elkeseredett tömeg darabokra vagdalta. Jankunak azonban tudomása volt Saguna alkudozásainak eredményéről és arról a helyzetről, amelybe a románok a március 4-ki osztrák birodalmi alkotmány életbeléptetése esetén jutottak volna és azt úgy tekintette, mint a románságnak a bécsi kormány részéről való kijátszását. Már előbb is tett társai előtt olyan nyilatkozatot, hogy nem hisz Bécsnek, mert úgy érzi, hogy a románságot csak eszköznek akarják felhasználni a magyarok ellen. És abban a meggyőződésben, hogy a magyarok is fognak a románságnak annyi jogot biztosítani, mint a március 4-ki alkotmány, hajlandó volt alkudozást kezdeni a magyarokkal.

Ehhez az alkalom Hatvani szerencsétlen támadása után csakhamar megjött. Balcescu április végén megérkezett Debrecenbe és Kossuthal azonnal tárgyalásokba bocsátkozott a román-magyar kibékülés feltételeit illetően. Ez alkudozásoknak egy szerződés és egy törvényjavaslat lett az eredménye. A szerződés egy román légióra vonatkozóan kötött, amelynek feladata lett volna a magyarok oldalán az osztrákok és az oroszok ellen harcolni. A törvényjavaslat pedig hivatva lett volna a románság jogviszonyait a magyar államban szabályozni. Tartalma majdnem szóról-szóra azonos azokkal, amelyek abban az utasításban foglaltak, melyet Kossuth Drágosnak adott, mikor április végén Jankuhoz küldötte.

Janku Balcescut nagyon szívesen fogadta, átölelte s így kiáltott fel: Ilyen ember kell nekem, mert csak ilyen ember áll közel a szívemhez! Sőt tovább ment, két kedves emberével, Andreica tribunnal és Adiudeanuval egy emlékiratot is fogalmaztatott Kossuth számára, melyben kötelezte magát, hogy a román népet előkészíti a békéhez. Az események azonban gyorsan haladtak. Az erősebb orosz és osztrák haderő legyőzte a honvéd hadsereget és Görgei augusztus hó közepén Világosnál letette a fegyvert és ezzel vége lett a Balcescutól oly nagy reménységgel megkezdett békealkudozásoknak is.

Balcescu azért buzgólkodott a magyarok és a románok kibékítésén, mert azt hitte, hogy ez alkudozások során sikerül Kossuthnal olyan megállapodásokra jutni, melyeknek folytán Erdély átalakul a magyar államnak olyan föderatív alkatrészévé, amelyben a politikai súly a számszerint való román többségé lesz és annak következtében a természetes fejlődés útján előbb vagy utóbb átalakul román országgá. Rendeztetvén ily módon kölcsönös megegyezés útján a magyar állam keretében a magyarság és a románság egymáshoz való viszonya, Magyarország az egy állammá egyesült oláh fejedelemségekkel államszövetségbe lépne.

A teljesség kedvéért még meg kell emlékeznünk a nagyromán törekvések fejlődésének egy harmadik igen érdekes mozzanatáról is. A román forradalmi kormány a maga érdekeinek képviselőjéül az erdélyi származású Maiorescu Jánost küldötte a Frankfurtban ülésező német birodalmi gyűléshez. Maiorescu János két memorandumot nyújtott be a német birodalmi minisztériumhoz a román fejedelemségeknek Ausztriával való egyesülése tárgyában.

E memorandumainak lényege röviden a következőkbe foglalható össze: Abban az esetben, ha az olasz kérdés megoldása Ausztriától területi engedményeket követelne, a román fejedelemségek örömmel fognak egy állammá egyesülve, a német birodalom protektorátusának elismerése mellett Ausztriához csatlakozni. Hogy ez megtörténhessék, a leendő román államot úgy kellene megalkotni, hogy magábfoglalja a régi Dáciát, t. i. a magyar állam románoktól lakott keleti felét, továbbá Bukovinát és Besszarábiát. Igaz ugyan, hogy a magyarság ez esetben a mostanihoz képest kisebb területet, de kompaktabb saját fajú népességet fogna kapni és így Magyarország Horvátország, Szlavónia és Erdély nélkül túlnyomóan magyar népességgel sokkal erősebb lenne, mint most. Egy ilyen Magyarország Nagy-Romániával véd- és dacsövetségben és mind a ketten összeköttetésben Németországgal, biztosítaná Európa keletét a panszlavizmus ellen és megszerezné Németországnak keleten a szükséges befolyást, amely őt megilleti egész a Feketetengerig.

A románság elégedetlensége a világosi fegyverletétel után életbelépett új kormányrendszerrel.

A világosi fegyverletétel után Wohlgemuth báró altábornagy lett Erdély katonai kormányzója, ki 1849 szeptember 24-én kiadott rendeletével Erdély eddigi felosztását semmisnek nyilatkoztatva, az országot *hat* nagyobb kerületre osztotta. E kerületek élén egy katonai parancsnok és egy polgári biztos állottak. A municipiális élet helyét a teljesen abszolút katonai kormányzat foglalta el. A közigazgatás minden ágában egészen le a községi életig teljesen német volt. Az egyes kerületek nemzetiségi jellege csak annyiban domborodott ki, hogy az alsóbbfokú adminisztratív hivatalnokokra vonatkozóan az adminisztrációt rendező utasítások kívánatosnak jelezték vidékenként a magyar, vagy a román nyelv tudását.

Különösen sérelmesnek tartották a románok a nagy-szebeni kerületnek, mint tisztán német vidéknek, illetőleg Szászföldnek szervezését, mivel e területen a lakosság tényleges többsége a román volt. Ilyen sérelmesnek tekintették a szerb vajdaság felállítását is, amelybe Temes, Krassó és Torontál vármegyékben, szerintők, mintegy 800,000 románt kebeleztek be, továbbá azt, hogy az Arad, Bihar, Szatmár és Máramaros megyékben lakó románság a márciusi osztrák birodalmi alkotmánynak megfelelően az úgynevezett magyar koronartartományba osztatott be. Külön területet, külön nemzeti főnököt és külön román nemzeti gyűlést nem kapott a románság a dinasztianak és az osztrák császári birodalomnak tett szolgálatai fejében, tehát reményeiben keserűen csalódottnak érezte magát.

Megkezdődött a kérvényezések sora és a kérvényező küldöttségek Bécsbe járása. Saguna azonban már nem vett részt e kérvényezésekben és küldöttségekben. E kérvényeknek típusául az Erdélyi Vazul nagyváradi görög katolikus püspök által 1850 január havában felterjesztett kérvény tekinthető, amelynek lényege a következőkbe foglalható össze:

A hű román nemzet meg van győződve, hogy ő is részesülni fog az adott császári szó értelmében a nemzeti létben. Amint a magyaroknak kormányzójuk, a szászoknak nemzeti grófjok, a szerbeknek vajdájuk, a horvátoknak bánjuk van, úgy a románoknak is saját soraikból egy külön prefekt, vagy kormányzó fog adatni. Amint a többi nemzeteknek megvan a magok külön nemzeti kormányuk, úgy a románoknak is meg fog adatni, Balázsfalva székhellyel e külön nemzeti kormány, ahol egyúttal székelni fog a külön nemzeti prefekt is, akinek aztán alá lesz rendelve az összes erdélyi, bánági, aradi, bihari és máramrosi románság, hiszen a románság a többi népektől területileg is könnyen elválasztható.

A románság politikai és nemzeti kívánságai teljesítésének sürgetésére Erdélyi Vazul püspök ismertetett kérvényének felküldése után csakhamar egy küldöttség ment Bécsbe. Sagunát kivéve, e küldöttségben benne volt mindenik román vezérférfiú, aki az elmúlt két évben a román nemzetiségi mozgalmakban szerepet játszott. Ez, a Saguna Emlékirataiban (385–405. l.) olvasható kérvény tartalmára és hangjára nézve is egyaránt figyelemre méltó jelenség. Mintha típusa volna minden későbbi hasonló kérvénynek. Ha e kérvényt összehasonlítjuk azon újabb Memorandumokkal, Tiltakozásokkal, melyekkel az 1867-ki kiegyezés óta az úgynevezett román nemzetiségi párt el szokta árasztani a hazai és külföldi sajtót, lehetetlen észre nem venni közöttük még a kifejezésekbeli hasonlóságokat is. Semmisen tetszik nekik. Mindenben, mindenütt és mindenki üldözi őket. Hivatalokat nem kapnak, vagy ha kapnak, nem elegendő számmal. És ha megkapták, akkor üldözik őket. Nyelvöket az idegen nemzetiségű tisztviselők nem tudják és nem is akarják megtanulni, sőt még azt is állítja, hogy a román nyelvet az idegen nemzetiségű tisztviselők éppen úgy nem képesek megtanulni, mint absolute alkalmatlanok arra, hogy a román ember dolgát, ügyét és baját igazságosan, a román nép hajlamainak és érzelmeinek megfelelően eligazíthassák.

Ófelsége a küldöttségnek megígérte, hogy kormányával meg fogja vizsgáltatni a románok összes eddig beadott kérvényeit. E kérvényt a kabinetiroda áttette a belügyminisztériumhoz, ahol az eddig elintézetlen román kérvények sorsára: a papirkosárba jutott.

Hogy a magyarországi, most már az osztrák császárságban lakó összes románoknak egy külön tartományba és külön nemzeti főnök alatt való egyesítését a románság vérmesebb gondolkozású nacionalista elemei miként fogták fel és miként ítélték meg, azt a többször említett Balcescunak 1850 március 4-én Párisból Golescu Sándorhoz írott leveléből láthatjuk. „Az egyesülés kérdése nagyot haladt és tetemesen egyszerűbbé lett. Oláhország és Moldova egyesülése az egész világtól elfogadott tény. Ausztria románjai a március 4-ki alkotmány alapján együttesen és nagy hévvel követelik, hogy három és félmilliónyi nemzettestbe egyesíttessenek és előbb-utóbb el is fogják érni ezt. Amidőn tehát egy négymilliónyi (az egyesült román fejedelemségek) és egy három és félmilliónyi románságból álló két nagy csoport lesz majd egymás mellett, ki akadályozhatná meg, hogy ne egyesüljenek.”

A románság e mozgolódását és elégedetlenkedő magatartását a katonai kormányzat nagyon aggodalmasnak találta. Wohlgemuth altábornagy bizalmasan figyelmeztette Sagunát, hogy papsága titkos gyűléseket tart és hogy közülök némelyek

ide-odautazgatnak az országban és bizonyos kérvények számára aláírásokat gyűjtenek. Wohlgemuth tábornagy szeptember 2-án elrendelte, hogy a román csapatokat fel kell osztani. Axente vonakodott e parancsnak eleget tenni, sőt Balázsfalván egy nagy román tábornokot akart szervezni. Axentét ezért haditörvényszék elé állították és két hónapi fogságra ítélték, amelyet azonban, tekintettel eddigi érdemeire, elengedtek.

A szebeni kormány azt is gyanakvó szemmel nézte, hogy az erdélyi román vezetők állandó összeköttetést tartanak fenn a romániai emigránsokkal. A szász közvélemény már elébb is sejtette, hogy a románok a dolgok új rendjével elégedetlenek lévén, valamiben törnek a fejüket. A szász sajtó ezért gyanúsította állandóan revolucionalis velleitásokkal a románokat, sőt a „Siebenbürger Bote” egyenesen odáig ment, hogy a kormánytól azt követelte, hogy az eshetőlegesen nagyobb bajokat megelőzendő, a volt prefekteket és tribunokat fogassa el. Ezek a körülmények okozták, hogy a katonai kormány a „Gazetta de Transilvania”-t betiltotta és a románság volt forradalmi vezetőit rendőri felügyelet alá helyeztette, sőt a szebeni kerületből több papot be is fogatott, mert a lakosságot a szász hatóságok ellen izgatták.

Legérdekesebb azonban az 1848/49-ki román mozgalmak eposzában az epilógusában Jankunak, a „havasi mócok királyának” szerepe. A már említett küldöttséggel ő is fennjárt Bécsben. Ő itt Őfelségétől különkihallgatást kért. Különkihallgatást nem kapott, hanem másnap a rendőrfőnök elé idézték. A rendőrfőnök hízelgő szavak kíséretében kínálta meg érdemrenddel és jövedelmező hivatallal. „Nem érdemrendért harcoltam – felelte büszkén Janku – hanem nemzetemért. Aztán annak idején nem is így egyeztünk meg.” Alig ért haza szállására, a rendőrség kiutasító rendeletét már asztalán találta. Be sem várta az engedélyezett 24 órát, hanem azonnal hazatért havasi mőcai körébe szülőföldre.

Mikor Őfelsége 1852-ben erdélyi utazása alkalmával meglátogatta a mőcok földjét is, kihallgatást igyekezett Őfelségénél kieszközölni. E kihallgatást nem nyerte meg, amely csalódása oka lett annak, hogy lelki világa mind jobban elboruljon. Hogy az teljesen megzavarodjék, még csak egy külső lökésre volt szükség. Ez a lökés nem sokáig váratott magára.

A mőcok régi pőre a kincstárral, amely okul szolgált Hora lázadásának s alkalmas anyagául Varga Katalin izgatásainak, az új rendszer alatt is tovább folyt, illetőleg elintézetlenül maradt. Mikor 1852-ben a kataszteri munkálatok ezen a vidéken is megkezdődtek, a mőcok e kataszteri munkálatok végrehajtását magokra nézve sérelmesnek tartották. Tiltakoztak ellene, sőt tettlegességre is vetemedtek. Miután Janku többször szolgált megelőzően is ügyvédi tanáccsal a mőcoknak, Sze-

benben azt hitték, hogy a mócok ez újabb zavargását is ő szítja. Azonkívül attól is tartottak, hogy a dolgok új rendjébe egyáltalán beletörödni nem tudó, elégedetlen Janku a nép látható elégedetlenségét nagyobb szabású zavargások támasztására is fel fogja használni, elfogatták. Börtönét, lelkében teljesen megzavarodva, mint örült hagyta el.

Így csendesedett le az elégedetlenkedő erdélyi románság mozgalma az ötvenes évek elején. Látszólag teljesen beletnyugodott a dolgok új rendjébe, de amint a Bachrendszer bukása után bekövetkező idők eseményei megmutatták, nemzeti aspirációit és politikai törekvéseit ez időszakban is egész teljességében megőrizte.

Az irredentizmus további fejlődése a világsi fegyverletétel után.

A dákoromán eszme (az irredentizmus) továbbfejlődése a világsi fegyverletétel után sem szünetel. A romániai emigránsok Párisban, találkozáskor a magyar emigráció tagjaival, nem egyszer cseréltek eszmét a román-magyar kibékülésről, mert abban látták egyik eszközét úgy Magyarország, mint a román fejedelemségek felszabadításának és függetlensége kivívásának. Román részről az alap Balcescu már ismeretes eszméje volt, mely ha megvalósul, végső konzekvenciájában előbb-utóbb Dákoromániához vezetett volna. Magyar részről senki sem akart tovább menni annál, amit az ismertett és az 1848/49-iki mozgalmak idején a románoknak tett erre vonatkozó ajánlatok tartalmaztak, s amely lényegében éppen annyi jogot biztosított a románoknak, illetőleg a nemzetiségeknek, mint az 1868-ki nemzetiségi törvény. Ez eszmecsereknél az a negatív eredménye volt, hogy a két fél tisztábjött egymás álláspontjával és meggyőződött arról, hogy álláspontjaikat nem lehet összeegyeztetni, mert a történeti és egységes magyar állam eszméje a román nemzeti eszmény tárgyával, Nagy-Romániával a legmerevebb ellentétben áll.

Az ötvenes évek közepén a nemzetközi politika eseményei nagyon kedvező fordulatot idéztek elő a román fejedelemségek ügyében. Az 1856-ki párisi konferencia a fejedelemségekre vonatkozóan olyan kedvező határozatokat hozott, amelyek alapjául szolgáltak a szerencsés továbbfejlődésnek. Röviden: Moldova és Oláhország III. Napoleon kitartó és hatalmas protekciója folytán 1859-ben Cuza fejedelemsége alatt egyesült. Az 1848-ki romániai forradalmárok legfőbb vágya: a fejedelemségek egyetlen önálló államban való egyesülése, teljesült és ez az esemény a távolabbi román nemzeti törekvéseknek: az összes románság egyetlen államban való egyesülésének is új alapot s az eddiginél nagyobb realitást kölcsönözött.

Dákorumánia megvalósításának eszméje, a fennebb vázolt alkudozások megszakadása után csak 1859-ben vetődött fel újra. Kitérvén Ausztria és Franciaország között 1859-ben a háború, III. Napoleon, hogy magát minden eshetőségre biztosítsa, egy Ausztria ellen való magyar forradalom szervezése tárgyában a magyar emigrációval alkudozni kezdett. Magyarországon azonban csak úgy lehetett forradalmi mozgalmat szervezni, ha annak külső bázisa Cuza fejedelem beleegyezésével Románia lesz. III. Napoleon felhatalmazta a magyar emigrációt, hogy Cuzával ebben az irányban az ő nevében tárgyalhasson.

Amint ez alkudozásoknak híre ment Bukarestben, az ellenzéken levő liberális párt e megegyezés ellen zajos izgatást kezdett, mert nem volt e tárgyalásokban semmi arról, hogy Erdély a román fejedelemségekhez csatoltassék. A párt egyik főembere, Bratianu Jón az alkudozások folyamán nyíltan szemébe mondotta Klapkának, hogy Románia Erdélyre vonatkozó jogairól soha és semmi szín alatt sem mondhat le. Ezzel sem elégedett meg, hanem hogy valahogyan Cavournál és III. Napoleonnál e szerződés megkötését megakadályozza, Olaszországba utazott, hol Cavournak a következőket mondotta: „Én nem hiszek a magyar urak szabadelvűségében. Tudom, hogy kizárólagosabbak, mint valaha. De ha másképen volna is, mi sohasem juthatunk Erdélyt illetően egyetértésre. Erdélyt Magyarországnak nem engedhetjük át semmi szín alatt. A Kárpáton túl lakó románok velünk akarnak egyesülni. Mi megígértük nekik, hogy támogatni fogjuk őket. Árulás volna, ha őket Magyarországnak átengednők.” E nyilatkozatra Cavour azt válaszolta: ha Bratianu és társai az erdélyi kérdést még csak meg is pendítenék, ő a román dolgokról többé még hallani sem akar.

A magyar emigráció megkötötte ugyan Cuzával, ezeknek a liberális párti intrikáknak és izgatásoknak ellenére is, a III. Napoleon által kívánt szövetségi szerződést, de annak nem lett semmi eredménye, mert a villafrancai béke következtében nem volt többé semmi szükség a magyar emigráció által szervezendő magyarországi forradalomra.

A magyar emigráció alkudozásai Cuza fejedelemmel.

A villafrancai béke után az olaszok, mivel e béke nem szerezte meg nekik Velencét is, újra nyugtalankodni kezdettek, ami a magyar emigránsokat is arra bírta, hogy a megkezdett szervezkedést tovább folytassák. III. Napoleon befolyását Cuzánál ebben az irányban ismét érvényesítette. Cuza helyzete azonban most egészen más volt, mint félév előtt. A párisi konferencia 1859 szeptember 2-án elismerte a román fejedelemségek egyesítését.

Ez az alig remélt siker fejébe szállott Cuzának, sőt az egész romániai közvéleménynek is. Rosetti lapja a „Romanul”, amely eddig állandóan azt hirdette, hogy Románia önállósága a szabad és független Magyarország nélkül bizonytalan valami, most ellene fordult a magyaroknak és azt hirdette, hogy már elérkezett annak is az ideje, hogy a latin fajé legyen a hegemónia Európában és hogy ez a pánlatin hegemónia megteremtse Európa keletén Dákromániát, amely védőgát lesz a dél felé nyomuló pánszlávizmus ellen és a latin műveltség világító-tornya a Feketetenger mellett.

Különösen zajosak voltak Bukarestben az Erdélyből bevándorolt román értelmiségnek Romániában jelentékenyebb politikai szerepet játszó tagjai. Ezeknek egyike, a balázsfalvi papnevelő-intézetből 1845-ben kizárt Papiu Ilarianu, Cuzához Dákrománia felállításáról egy memorandumot nyújtott be, amelyben azt fejtegette, hogy a lehetséges keleteurópai államalakulások között Dákromániának van legnagyobb létjogosultsága. Felsorolja azokat az eszközöket is, amelyek e Dákrománia megteremtéséhez vezethetnének. Mindenekelőtt szervezzen a fejedelem egy erős román hadsereget, teremtsen jó nemzeti közoktatást, hogy a nemzetet fel lehessen világosítani és e nagy célra ránevelni. A külpolitikában igyekezzék a fejedelem a lehető legjobb viszonyban lenni Olasz- és Franciaországgal. Román ügynökök segítségével juttassa eszébe a latin Európának, hogy ne hagyja magára Európa keletén Róma gyarmatosait. E román ügynökök igyekezzenek a francia és az olasz kormányokat arról győzni meg, hogy Erdély román ország. A kormány szerződtessen írókat, akik Európának megmutassák, hogy az egyesült fejedelemségeken kívül is laknak románok. A román kormány időelőtt ne szakítson Ausztriával, se Oroszországgal.

Az erdélyi románok magatarását illetően e memorandum a következőket véli célszerűnek különösebben hangsúlyozni: ezek jelenlegi helyzetökben csak a fejedelemségek felé tekintenek, innen várják a jelt és csak innen remélhetnek szabadulást. A Kárpátokon túl lakó románok: férfiak, nők, öregek és ifjak egyformán készek meghalni Cuza fejedelemért. Ha kitör a magyar forradalom, az erdélyi románok nem állhatnak a magyarok mellé, mert lehetetlen, hogy Erdélyt eladják a magyaroknak. Az is veszedelmes lenne azonban, hogy a perfid osztrák mellett harcoljanak, mint tették 1848-ban. Legkívánatosabb lenne rájuk nézve a semlegesség, mert valami természetes ösztön súgja nekik, hogy kitörvén a magyar forradalom, a román fejedelemségek nem maradhatnak összedugott kézzel.

A kép teljességének kedvéért érdemes egy futó pillantást vetni, hogy ebben az időben, az abszolútista kormányzást közvetlenül követő időben, milyen volt az erdélyi románság hangulata a magyarsággal szemben? Voltak egyes jelenségek, amelyekből

arra lehetett következtetni, hogy a románság most már nem fog ellenséges magatartást tanúsítani a magyar törekvésekkel szemben. Marosvásárhelyt, Brassóban, Erdély legtöbb városában egymást követték a tüntető magyar-román testvériesülési ünnepek. Ezek között legnagyobb szabású és politikai tekintetben is a legjelentékenyebb volt az, amelyiket Reményi Ede hegedűművész hangversenye alkalmával a kolozsvári nemzeti színházban és a hangversenyt követő lakomán tartottak 1860 június 28-án. Ez ünnepélyen az erdélyi magyarságnak, úgy szólván, egész színe-java megjelent. Román részről egyik főszónok, ki hitte volna később harminc évvel? Dr. Ratiu János volt, a román nemzeti komité elnöke a Memorandum pör idején.

A vérmesebbek már azt hitték, hogy a románság, okulva a mult szerencsétlenségein, ezután már jóban-rosszban egyaránt a magyarsággal fog tartani. Lassanként azonban érezhető lett az ellenkező irányzat hatása is. A román nép körében gyorsan elterjedt az a hit, hogy a magyarság csak azért követeli az alkotmány visszaállítását, hogy egyúttal a jobbagyságot is visszahozhassa. Annyit azonban határozott tény gyanánt konstatálhatunk, hogy az erdélyi románok között voltak egynéhányan, akik a magyarokkal még egy bekövetkező forradalom esetén sem voltak hajlandók egészen szakítani. Mint Türr tábornoknak 1894 december 9-én Urechia Vazulhoz, a Liga Culturala elnökéhez a „Pesti Napló”-ban írt Nyílt leveléből kitűnik, az erdélyi román politikai vezetők közül is egynéhányan tervet csináltak a magyar emigráció ez alkudozásaira való tekintettel. Ezt a tervet Garibaldinak küldötték el azért, hogy, fogadtassa el a magyar emigráció tagjaival, mint alapját a kölcsönösen óhajtott román-magyar megegyezésnek. E tervezet tartalma a következő volt: 1. Erdély csak personalis unióban lesz Magyarországgal, 2. a Bánságnak jogában áll Erdélyhez csatlakoznia, 3. e két tartomány, ha akarja, egyesülhet a román fejedelemséggel, 4. Bukovina ismét Moldovához fog csatoltatni.

Hasonló célzatokat árult el ez időben egy Nagyszébenből keltezett cikksorozat is, mely a brüsseli „Le Nord”-ban jelent meg, amely ez időben a nemzetközi sajtóban az orosz kormány szócsöve volt. E cikksorozat fejtegetéseinek végső konkluziója az volt, hogy az erdélyi románoknak határozott céljuk egyesülni a román fejedelemségekkel. E végből készek Ausztriától elszakadni és bizonyos feltételek mellett a magyarokkal is megegyezni. Hogy mik lettek volna ezek a feltételek, az kitűnik a Garibaldihoz benyújtott memorandumból.

A Magyar Nemzeti Igazgatóság részéről a Cuzával való alkudozások vezetésével Klapka György tábornok volt megbízva, aki ez alkudozások folyamán s a vele kapcsolatos eseményekből véglegesen meggyőződött, hogy a románokkal őszintén és be-

csületesen megegyezniök lehetetlen. „Már Galacon volt alkalmam meggyőződni, hogy rajok semmi körülmények között sem számíthatunk. Nemcsak, hogy kevés hajlandóságot éreznek irántunk, de ezen felül bármilyen árulásra is azonnal készek. Reszketnek az oroszoktól félnek az osztrákoktól, minket pedig gyűlölnék. Különösen Erdély birtokára vonatkozó jogunkat vonják kétségbe és ez országot tőlünk elannektálni még a legmérsékeltebbnek is vágya. Ezen uraknak reménykedésök körülbelül oda megy ki, hogy majd ha Ausztria is, Magyarország is elégségesképen elvértett, akkor Erdély érett gyümölcsként fog lábaik elé hullani Szó sem lehet, hogy mi ezekkel egymást megérthessük” – írja Klapka Naplójában.

Cuza fejedelem irredentizmusa.

Hogy a magyar emigrációnak Cuzával való alkudozásai nem vezettek eredményre, annak egyik legfőbb oka Cuza személyes érzelmei voltak és az az álláspont, amelyet az úgynevezett erdélyi kérdésben elfoglalt, „Cuza herceg – írta ezidőből Karacsay gróf Kossuthnak – fanatikus oláh, ki jelenleg is Dákoromániáról ábrándozik”. Kossuth egy másik ügynöke, a lengyel származású Zglinicki ezredes, azt jelentette Kossuthnak, hogy mikor levelét Place francia főkonzul jelenlétében átadta Cuzának, Cuza a levelet lecsapta az asztalra és kijelentette, hogy ő a magyarokkal nem fog alkudozásokba bocsátkozni, legkevesebb Kossuthal, ki a román faj esküdt ellensége. Még az is árulás lenne, ha ő a magyarokat, kik azt kívánják, hogy a magyarországi románokat nekik átengedje, még csak meg is hallgatná. „Hogyan? – kiáltá fokozott szenvedélyességgel – én, Románia fejedelme, én nyújtsak kezét ahhoz, hogy a magyarok, fajomnak e százados ellenségei itt nálam expedíciót szervezzenek? Sohasem fogom ezt megengedni.”

Még jellemzőbbek Cuza személyes érzelmeire vonatkozóan azok a sorok, amelyek Zglinickinek a Magyar Nemzeti Igazgatósághoz írott levelében foglaltatnak. Zglinicki nem volt magyar és így Cuzának nem is volt oka személyes érzelmeit udvariasságból, vagy más egyéb tekintetből előtte takargatni. „Ne higgyenek önök Cuzának – írta Zglinicki –, ő Erdélyre és a Bánságra spekulál. Úgy Place francia, mint Strombio olasz konzulnak minden tartózkodás nélkül ismételtén kijelentette, hogy ő, mint oláh fejedelem, Erdélyről soha le nem mondhat. E bódult vággyal egész nemzete – legalább az a része, amelyik politikáról csak hallott is valaha – csordultig van tele. Az oláh sajtó úgy beszél Erdélyről, mintha már is oláh provincia volna.”

Cuza azonban ez alkudozások után nem sokáig maradt a trónon. Utólérte elődeinek sorsa. Románia azon politikusai, kik uralkodását az országra károsnak tartották, megbuktatása végett összeesküdtek ellene. Az összeesküvők még Cuza tróntól való megfosztása előtt elküldötték Ghica Jönt Brüsszelbe, hogy Fülöp flandriai grófnál tudakozódják: nem lenne-e hajlandó a román trónt elfoglalni? Ghica Brüsszelből Turinba is elment, hogy az aostai hercegnél is tudakozódják. A magyar emigráció székhelye ekkor Turin volt. A magyar emigránsok, értesülvén Ghica látogatásának céljáról, Viktor Emánuelnél és az aostai hercegnél közbeléptek, hogy ez utóbbi csak abban az esetben álljon szóba Ghicával, ha a románok határozott nyilatkozatot tesznek arra, vonatkozóan, hogy az aostai herceg megválasztása esetén Erdélyre vonatkozóan minden igényükről lemondanak. Mivel Ausztria éppen a porosz háború küszöbén állott, sohasem látszott Dákorománia megvalósítása lehetőbbnek, mint egy ilyen készülő nagy összeütközés alkalmával, tehát Ghica erre vonatkozóan nem tehetett semmi ígéretet. A románok az aostai herceg jelöltségét el is ejtették.

Miután a flandriai gróf a választást nem fogadta el, Hohenzollern Károlyt választották meg fejedelemnek.

A „dunai konföderáció” terve.

A magyar emigráció e forradalmi kísérleteinek nagy valószínűséggel még akkor sem lett volna sikere, ha Cuza hajlandó is lett volna velök őszinte és megbízható szövetséget kötni. Nem lett volna pedig sikere azért, mert az 1860-ik év októberében kiadott császári diploma megmutatta azt az utat, amelyen a magyar nemzet és a dinasztia között a teljes kibékülés előbb-utóbb létre fog jönni. E diploma kiadása után benn Magyarországon a forradalmi emigráns politikának többé nem volt talaja. A nemzet túlnyomó nagy többsége ez időponttól kezdve már nem Kossuth Lajost, hanem Deák Ferencet ismerte el vezérnek. Ezt észrevették azonnal Kossuthnak és a magyar emigrációnak hatalmas pártfogói, Cavour és III. Napoleon is, kik több ízben azzal okolták meg az elhatározó tettektől való vonakodásukat, hogy nem látják semmi biztosítékát annak, hogy a magyar nemzet odahaza nem békül-e ki az uralkodóval az általa nyújtott engedmények fejében? Bár Kossuth hazulról biztató híreket kapott, de azért maga is komolyan tartott a nemzet és dinasztia kiegyezésétől, amely egy vonással keresztülhúzta volna összes számításait.

Kossuth terveit és reményégeit a legnagyobb csapás 1861 június 6-án Cavour halálával érte. „A magyar országgyűlés képviselőháza – írja Kossuth (Irataim III. köt. 612. l.)

– június 5-én határozta el három szótöbbséggel a felírást. Cavour másnap reggel 7 órakor halt meg. Alig 18 órai időköz a két esemény között. Az első a forradalmat semmi esetre sem akaró Deák megalkuvási irányának túlsúlyára mutatott, nem ugyan a nemzetnél, hanem az országgyűlésen, a másik pedig amaz elsőből a magyar nemzet határozottsága iránti kétséget idézte elő. E kétség késleltette a háborút s a késleltetés bomlasztotta fel a magyar emigrációt és lett azon sziklává, melyen a 49-iki zászló diadala hajótörést szenvedett.”

Cavour utódja Ricasoli lett, aki úgy nyilatkozott, hogy bár örököse Cavour politikájának és így a magyar szövetségre nagy súlyt helyez, de mindaddig nem kezd háborút, míg Olaszország annyira még nem erősödik, hogy szükség esetén saját erejével is helyt állhasson. Mert mi lenne akkor, ha Olaszország hadat izenna és Ausztria ettől megijedve, odahaza oly engedményeket tenne, melyet a magyarok elfogadnának? A gyenge Olaszország magára maradna és így csak kockáztatná az olasz vívmányoknak biztonságát.

Kossuthot nagyon kellemetlenül érintette az is, hogy III. Napoleon azt tanácsolta a magyaroknak Napoleon herceg útján, hogy tekintettel Ausztria békülékeny hajlandóságára, mielőtt fegyverrel kérnék számon jogaikat, használják fel a törvényes utat. Mutassák meg, hogy készek kibékülni, ha az alkotmányt helyreállítják. Ha azonban az országgyűlés eredmény nélkül fog eloszlani és „la phase légame sera traversée”, akkor ő is angazsálva érzi magát a magyar ügyben.

Kossuthot tényleg ez időben nagyon sok csalódás érte. Sohasem vélte, hogy olyan közel van céljához, mint 1860 közepén és soha annyi csalódás nem érte, mint az utóbbi fél év alatt. III. Napoleon sem háborút nem üzent Ausztriának, sem pedig komolyan nem támogatta a magyar emigráció ügyét. Cavour meghalt és így arra sem lehetett kilátása, hogy Olaszország üzen háborút Ausztriának. A hadműködési alap úgy a román fejedelemségekben, mint Szerbiában elveszett. A magyardalmát tengerpartról való hadioperáció terve ábrándos kalanddá változott. A bankópórt Angliában elveszítette. Teleki László kibékült és rövid idő múlva öngyilkos lett. A magyarországi nemzetiségek nem voltak hajlandók a kilátásba helyezhető engedmények árán sem támogatni a magyar ügyet. Az emigrációban az egyetértés megbomlott. A magyar légió kellemetlen zavarok színhelyévé vált. Magyarországon – a különben sem valami befolyásos forradalmi bizottság feloszlott. A remények korát követték a csapások és csalódások napjai.

A reménytelenség e napjaiban találkozott Marc Antonio Caninivel, egy filoromán olasz publicistával. Kossuthot Caninivel Pulszky Ferenc ismertette meg. Canininek az volt a kedvenc, mondhatni rögeszméje, hogy az osztrák birodalom

okvetlenül fel fog bomlani és ez esetben a Duna völgyében lakó magyarok és balkáni nemzetek – románok, horvátok és szerbek – föderációjából alakuló hatalmasságnak kell elfogalnia a szétesett osztrák birodalom helyét.

Ennek a *Dunai konföderációnak* eszméje az 1848/49-iki események után csakhamar felvetődött, még pedig Ausztria felbomlásának esetén az európai egyensúly fennmaradásának biztosításául. Canini a konföderáció eszméjét megbeszélte Kossuthal, a beszélgetés eredményét másnap írásba foglalta és azután kérte Kossuthot, hogy magánhasználatra írja alá. Canini a Kossuth által aláírt tervezetet több barátjának megmutatta s ily módon került Helfy Ignác kezébe, aki akkor Milanóban egy „Alleanza” című lapot szerkesztett. Helfy anélkül, hogy Kossuthnak jóváhagyását kikérte volna, vagy legalább szándékát közölte volna vele, lapjában az emlékiratot egész terjedelmében közzétette.

A „*Dunai konföderáció*”-nak nevezett államszövetség e tervezet szerint a következő országokból alakulna meg: Magyarország, Románia, Horvátország, Szerbia és a török birodalom azon részeiből, amelyek Szerbiához lesznek csatolandók.

A, szövetség közös ügyei a következők lennének: a szövetségi terület védelme, a külpolitika, a kereskedelmi rendszer, minden, ami a szövetségi szárazföldi és tengeri haderőre vonatkozik. A szövetségi diplomácia egységes lesz. A végrehajtó hatalmat egy szövetségi tanács gyakorolja, amely irányt fog adni a külpolitikának is. A szövetségi tanács székhelye évenként felváltva Budapesten, Bukarestben, Zágrábban és Belgrádban fog lenni. A szövetségi tanácsnak elnöke azon állam feje lesz, amelynek területén székel a tanács. Minden állam magának oly alkotmányt ad, amelyik az ő érdekeinek megfelel, természetesen oly feltétellel, hogy ez alkotmány elvei a szövetség által elfogadott elvekkel ne ellenkezzenek.

Ami Erdélyt illeti, lakói általános szavazattal fogják eldönteni, hogy hazájok egy legyen-e Magyarországgal, vagy csak szövetségben legyen Magyarországgal? Mind a két esetben azonban Erdély és Magyarország között az államfő személyében personalis uniónak kell lenni. Az egyes államok határain belül a nemzetiségek teljesen egyenlőjogúak lesznek. Minden megye, minden község maga határozza meg, hogy mi legyen a hivatalos nyelve. Az országgyűlésen mindenki a maga nyelvén beszélhet. Saját ügyeinek elintézése végett minden egyes nemzetiség saját nemzeti főnököt választhat. Egyszóval, az eddigi román követelések mindenike teljesül a dunai konföderáció egyik tagját alkotó Magyarországon.

A dunai konföderáció e Kossuth nevéhez fűződő terveze idehaza nagy és kellemetlen meglepetést okozott. Magyar szempontból az egésznek koncepciója annyira helytelen volt,

hogy a legtöbben el sem tudták gondolni, hogy Kossuth, az önálló és független magyar nemzeti állam ez apostola, hogyan is gondolhatott ilyesmire. Voltak olyanok is, akik hamisításnak gondolták, melyet Kossuth ellenségei gyártottak, hogy vele kompromittálják. Igaz ugyan, hogy az 1861-iki pesti országgyűlés eredménytelenül végződött, de nagy erkölcsi hatása volt mégis, mert a nemzet előtt világos lett, hogy az a politika, amely ezidőben Deák Ferenc nevéhez fűződött, az egyedül helyes és sikerre vezető politika is, hogy a nemzetben van erő magát megmenteni és hogy a külpolitikai események lehetnek ugyan hatással a magyar kérdés hamarabb, vagy később való megoldására, de azt a megoldást kizárólagosan a külpolitikai események hatásától és holmi kalandos emigrációs politikai vállalkozásoktól várni téves, sőt káros illúzió. Ez a dunai konföderációs terv nagyban hozzájárult a Kossuth-féle emigrációs politika megbuktatásához.

A románoknak pedig nem kellett ez a tervezet azért, mert Erdélyt nem csatolta a román fejedelemségekhez. Hiába adott meg ezenkívül mindent, amit kívántak, még sem tetszett nekik ez a terv. Úgy okoskodtak, mint az olasz Manin, ki egyízben azt írta : „Nekünk nem az kell, hogy Ausztria humanus és szabadelvű legyen *a mi házunkban*, hanem az, hogy takarodjék ki *a mi házunkból*, Olaszországból”. Igen határozottan jelzi ezt az álláspontot, a többször említett Papiu Ilarianu az a cikke, melyet e tervezetről a „Romanul”-ba írt. A többi között a tervezet azon pontjára vonatkozóan, amely biztosítja, hogy a nemzetiségek magoknak saját nemzeti főnököt is választhatnak, a következőket írja: „Az eredetit, melyről Kossuth a másolatot vette, nagyon jól ismerjük. Az eredeti nem más, mint az 1848 előtti erdélyi cigánygyülekezetek szervezete. E kóbor cigányoknak is megvolt az a joguk, hogy vajdát választottak. A cigány vajda és a Kossuth által engedélyezendő román vajda közötti különbség csak az lenne, hogy a cigány vajdának megvolt az a joga, hogy az államnak fizetendő adót ő hajtotta be, sőt az apró civakodásokban való bírászkodás jogát is élvezte, sőt ezenkívül még az a kiváltsága is meg volt, hogy tekintélye fenntartása végett magyarosan szabott veres nadrágot is viselhetett s végre a kinevezendő hóhérokot ő kandidálhatta. A Kossuth által nekünk felajánlott román vajda még e jogokkal sem bírna.”

Az 1863-ki nagyszebeni Landtag Erdélyt politikailag külön autonóm koronaterületként szervezi.

Az 1861 február 26-án kiadott császári patens alapján Öfelsége 1863 június 15-re összehívta Nagyszebenbe az erdélyi tartománygyűlést (landtag). E tartománygyűlésre a képviselőket

nem a régi erdélyi országgyűlési választótörvény, hanem egy császári rendelet alapján (octroy) választották meg. E rendelet első §-ában a tartománygyűlés tagjainak számát 125 választott és 40 királyi hivatalosban szabta meg. Választójoga volt minden 24 éves önálló férfinak, aki legalább évi 8 forint adót fizet. Erdélyt felosztották városi és vidéki kerületekre. A városok 49 képviselőt választottak, a vidéki kerületek pedig 76-ot. A választás után a tartománygyűlés pártjai, a regalistákat is beszámítva, a következő számarányokat tüntették fel: magyarok 54-en, a szászok 43-an és a románok 57-en voltak, még pedig ez utóbbiak közül 46-an választott és 11-en a királyi hivatalosok. A románok relatív többsége tehát szemben a magyarokéval 3 volt.

A magyar képviselők a nagyszebeni tartománygyűlésnek sem összehívását, sem pedig a császári rendelettel oktrojált választási eljárást nem tartották törvényesnek, ezért egy közösen aláírt nyilatkozatban kijelentették, hogy a tartománygyűlés törvényhozó munkásságában nem vesznek részt. Csupán hárman nem léptek passivitásba. A királyi hivatalosok közül ketten: Nemes és Béli grófok, kik mindketten magasabb kormányzói hivatalt viseltek az abszolút kormányzás idején és a választottak közül Szamosujvár követe Lászlóffy.

A császári kormány, valamint a szász és a román képviselők a magyar képviselők e passzíviti nyilatkozatát nem vették tudomásul. A Landtag e nyilatkozat felett egyszerűen napi rendre tért és megkezdte törvényhozói működését, melynek célja volt Erdélynek, mint az osztrák császári birodalom autonómiával bíró egyik tartományának az 1860-ki októberi diploma és az 1861-ki februári patens alapján való politikai újraszervezése.

E tartománygyűlésnek a románságot különöbben érdeklő feladata a következő volt: *a)* a románságot Erdély törvényes nemzetei közé iktatva, a más három nemzettel teljesen egyenjogú politikai nemzetté tenni és *b)* ez alapon törvénnyel szabályozni, hogy miként használtassék Erdély köz és hivatalos életében a román nyelv, mint a magyarral és a némettel mindenben egyenjogú hivatalos nyelv, – *c)* azután Erdély közigazgatását és igazságszolgáltatását a nemzeti és nyelvi egyenjogúság alapján törvényhozásilag szervezni.

Azt a törvényt, amelyik a románságot Erdélynek törvényes és a más hárommal: a magyarral, székellyel és a szásszal teljesen egyenjogú nemzetévé tette, nemcsak megalkotta a nagyszebeni Landtag, hanem Őfelsége is, mint Ausztria császára és Erdély nagyfejedelme megerősítette (1863 október 3-án) és ki is hirdette. Így tehát e törvényben az erdélyi román értelmiség megvalósítva látta azt, amire a „Supplex libellus valachorum” óta (1791) állandóan törekedett: azaz az erdélyi

románság a törvényhozás útján Erdélynek többi nemzeteivel teljesen egyenjogú politikai nemzetévé lett.

E törvény hét §-ból áll. Az elsőben kimondja, hogy a román nemzet, továbbá a gör. katolikus és a gör. keleti vallás az erdélyi alkotmány értelmében éppen olyan törvényes nemzetnek és bevett vallásnak ismertetik el, mint Erdély más három törvényes nemzete és négy bevett vallása. A gör. katolikus, valamint a gör. keleti egyházak a többi egyházakkal teljesen egyenjogúak és az állam főfelügyeleti jogának fenntartása mellett teljes autonómiát élveznek. A négy törvényesen elismert nemzet : a magyar, a székely, a szász és a román teljesen egyenlők és azonos politikai jogokkal bírnak. Az ország egyes részeinek elnevezései (magyarok, székelyek és szászok földje) nem adnak egyetlen nemzetnek sem különös jogokat. Erdély nagyfejedelemségének címerpajzsába a román nemzet számára is saját címer iktatandó be. Mindazok a régebbi törvények, amelyek ezzel a törvénnyel ellentétben vannak, eltöröltetnek. E törvény haladéktalanul életbelép.

Ha ezt a törvényt összehasonlítjuk azokkal a román követelésekkel, amelyeket 1849 végén és 1850 elején a román nemzetiség-politikai vezetők élükön Sagunával, a román nemzet politikai programjaként hangoztattak, határozott visszaesést találunk. E törvényben nyoma sincs a külön román területnek és a külön román nemzeti főnöknek. Nem ennek a különbségnek magyarázatául, hanem egyszerűen csak mint ténynek konstatálásául szükséges rámutatni arra a körülményre, hogy 1849 végén és 1850 elején Sagunát leszámítva, a román nemzetiség politikai vezetők közül alig viselt valaki osztrák császári hivatalt. 1863-ban pedig a választott 46 tag közül 33 tisztviselő volt, nyolc pedig kanonok és más egyéb magasabb egyházi állást viselő, úgy hogy csupán öt volt olyan tag, akiről azt lehetett némi biztossággal állítani, hogy társadalmi állását tekintve, nincs függő viszonyban a hatalmon levő kormánnyal.

A második törvény, amelyet ez a szebeni tartománygyűlés hozott s amelyet Őfelsége jóvá is hagyott, de országosan kihirdetve nem volt, „*A nyelvek egyenjogúságáról*” szóló törvény volt.

E törvény első §-a kijelenti, hogy mind a három nyelv: a magyar, német és a román, mint hivatalos nyelv teljesen egyenlőjogu. A törvényszékeknél a jegyzőkönyvek a felek nyelvén veendőek fel és a végzések is a felek nyelvén közlendők. A községek és a törvényhatóságok magok határozzák meg jegyzőkönyvi és ügykezelési nyelvüket. Mindenféle hivatalos ügyirat azon a nyelven adandó ki és közlendő az illető községgel vagy törvényhatósággal, amelyet jegyzőkönyvi nyelvül választott. A cs. és kir. katonai hatóságokhoz intézett irataikat a községek a magok nyelvén intézik, a törvényhatóságok

azonban a lehetőséghez képest a német nyelvet használják. A nem községi és törvényhatósági jellegű hivataloknak belső ügykezelési nyelvét és azt a nyelvet, melyet külső hatóságokhoz intézendő irataikban használnak, kormányrendelet fogja szabályozni. Az iskolák tannyelvét az illető fenntartó hatóságok határozzák meg. Az egyházi anyagkönyveket minden egyház a maga nyelvén vezeti, noha az egyes egyházaknak jogukban áll a kir. kormányssal való megállapodás szerint más nyelvet is használni. Minden ezekkel ellenkező határozmányt tartalmazó törvény hatályon kívül helyeztetik. Ez a törvény haladéktalanul életbe léptetetik.

Ha összevetjük e törvény intézkedéseit azzal a törvényjavaslattal, melyet 1848 augusztusában a pesti országgyűlés unióbizottsága készített „A román nemzet polgári jogainak egyenlőség alapján való biztosításáról”, attól az egytől eltekintve, hogy ez a törvényjavaslat a magyar nyelvet az állam hivatalos nyelvének jelentette ki, azon jogokra nézve, amelyeket az erdélyi tartománygyűlésen hozott ez új törvény a román nyelvnek biztosított, jelentékenyebb különbség nincs. A román nemzetiségi politika vezetőinek az unióbizottság törvényjavaslata által biztosított jogok nem kellettek, mert az a románokat csak az egységes magyar állam teljesen egyenlőjogu polgárainak ismerte el, nem pedig Erdély negyedik törvényes nemzetének s azonkívül Erdélynek Magyarországgal való unióját végrehajtott ténynek tekintette, míg a nagyszebeni Landtag törvényhozói működése kézzel fogható jele volt, hogy Erdély az osztrák császári birodalomnak egy teljesen autonom koronartartománya, amelyben meg van adva a fennebb ismertetett két törvénnyel az arra vonatkozó lehetőség a románságnak, hogy idővel, mint számbeli többség, a politikai vezetést teljesen a maga kezeibe véve, Erdélyt kizárólagosan román nemzeti jellegű autonom tartománnyá tegye. És ha ez meg fog történni, akkor a további lépés a román faj egyetlen államban való egyesülése aztán csak a jövő és a természetes fejlődés kérdése.

Bármilyen érdekes és tanulságos is lenne a román nemzetiség-politikai törekvések fejlődésének szempontjából a nagyszebeni Landtag román többség hatása és vezetése alatt álló működésének vizsgálata, térszűke miatt nem foglalkozhatunk vele. Csak még azt kívánjuk konstatálni, hogy a románság az 1863 és az 1867-ki évek közé eső időszakban Erdélyben mindenütt, ahol számbavehető többségben volt, a fennebb ismertetett két törvény szellemében politikailag és közigazgatásilag kezdett teljesen berendezkedni. Tanult értelmisége és a kevésbé tanult is a szaporodó hivatalokban és köztisztviselőkben elhelyezkedett s buzgó közege lett annak a közigazgatási és kormányzati irányzatnak, amelyik Erdélyben főcéljául a románság segítségével a magyarság eddigi politikai,

kulturális és gazdasági szupremáciájának letörését tűzte ki. Bár a Királyföldön a szászoknak is román részről sok agresszivitással volt dolguk, az ő helyzetük még is könnyebb volt, mint a magyarságé, a Székelyföldet kivéve, Erdélyben bárhol, mert a szászságot, mint a birodalom távol keletén igen becses német elemet, a középponti cs. és kir. kormányzat esetről esetre hathatós védelemben részesítette.

A nagyszebeni Landtag a bécsi Reichsrathba is elküldötte a maga megbízottait, számszerint 26-ot. Közöttük 13, tehát az egésznek éppen fele román nemzetiségű volt. Szereplésük a liberálisabb gondolkozású osztrák-német reichsrathi képviselők előtt nem volt valami rokonszenves. A bécsi sajtó többsége majdnem egyhangúan konstataálta, hogy az erdélyi csoport a Reichsrath tagjainak nagyrésze előtt egyáltalán semmi népszerűségnek sem örvend. A már ekkor nagytekintélyű *Herbst* őket a „minisztérium statisztái”-nak nevezte, – sőt azt sem habozott kijelenteni, hogy az erdélyi kormányzat „nagyon feszült viszonyban van az értelmiséggel” (steht auf gespanntem Fusse mit der Intelligenz).

A bécsi *Debatte* 1865 március havában kilenc fejezetből álló cikksorozatot írt az erdélyi állapotokról és abban a leghatározottabb módon adott kifejezést annak a nézetének, hogy a nagyszebeni Landtag működése minden egyes mozzanatában arra irányult, hogy Erdélyben a magyar elem háttérbe szoríttassék.

Egy hónappal később a *Hermanstädter Zeitung* (1865 ápril 8 án) „*A mai erdélyi helyzethez*” cím alatt következőképen jellemezte Erdély ez időszakbeli közállapotait:

„Az élet, a modor, az érintkezés Erdélyben feltűnően szenvedélyessé, bizonytalaná és kesernyüssé lett. Az elégedetlenség, a méltóságnak és a jó modornak hiánya uralkodik mindenütt. A nép a hivatalokban nagyon tolakodóan viselkedik, mert mindenütt igen nagy a pajtáskodás, a klientela és a népszerűség-hajhászás. Különösen a közigazgatási és a bírósági hivatalok ellen lehet azt a kifogást tenni, hogy bennök a tekintélynek még a külsőségeit sem tudják megóvni és fenntartani. Ha végigtekintünk a tisztviselőkön, kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy a tudással és a kellő gyakorlattal bíró egyéniségek köztük majdnem teljesen hiányoznak. Minő emberekből csináltak tanácsosokat és bírákat! Mindenki jogosítottnak és alkalmasnak hiszi magát bármiféle hivatalra. Csak a nemzetiséghez való tartozás és az atyafiság legyen meg, – a többi aztán magától jön.”

„Ez az ország a megfigyelőre igazán lesújtó hatást tesz.”

Az erdélyi magyarság 1863-tól 1867-ig nagyon súlyos és kemény küzdelmet folytatott Erdély magyar politikai jellegének megmentéséért. E küzdelmét siker kísérte már 1865-ben. Őfelsége

ugyanis feloszlatta a szebeni tartománygyűlést és 1865 november 14-re az erdélyi magyarság kívánságának megfelelően, összehívta az erdélyi országgyűlést, hogy az felülvizsgálván az 1848-ban Erdélynek Magyarországgal való uniójára vonatkozóan meghozott törvényt, újra nyilatkozzék az unió tárgyában és ezzel egyidejűen hatályon kívül is helyezte mindazokat a törvényeket, melyeket a nagyszebeni Landtag hozott.

Nem egészen helytelen és ok nélkül való annak a kérdésnek feltevése sem, hogy az erdélyi román értelmiség lelkében és bensőséges érzelmeiben miként viselkedett az irredentizmussal szemben abban a korszakban, amelyben az általa hőn óhajtott erdélyi autonomia birtokában a politikai hatalmat Erdélyben a magyarsággal szemben majdnem kizárólagosan a kezeibe kerítette? Mikor a „*Supplex libellus valachorum*” óta állandóan hangoztatott politikai programját a legteljesebb mértékben megvalósítva látta?

Erre vonatkozóan igen érdekes leleplezést és önvallomást találunk a Liga Culturala egykori elnökének, *Urechia Vazulnak* 1895-ben kiadott „*Legende române*” című könyvének (465. l.) „*Átjönnek-e a vajda fiai?*” (Vin feciorii lui voda intr’acoa) című közleményében.

E közleményében elmondja Urechia, hogy 1866 nyarán, átutazván Erdélyen, egy székelyföldi román faluban szállóvendége volt egy fiatal román lelkésznek. Mikor a lelkész megtudta, hogy romániai utas, titkolódzó bizalmassággal kérdezte tőle: csakugyan átjönnek-e a havasokon a vajda fiai, azaz katonái, hogy Erdélyt elfoglalják?

„Erdélyben már 1865-ben el volt terjedve az a hír, – írja Urechia – hogy Románia III. Napóleon tudtával felhasználja azt a helyzetet, amelybe Ausztria az esetben fog kerülni, ha Poroszországgal és Itáliával háborúba keveredik. Nem ismerték ugyanis az erdélyiek azokat a hibákat, amelyeket Cuza elkövetve, III. Napoleon neheztelését magára vonta s azt a súlyos helyzetet, melyben Károly fejedelem uralkodásának első hónapjaiban volt annak következtében, hogy a török hadsereg a Dunánál betörésre készen állott – és azért bámulva kérdezték: miért nem jön át a havasokon a román hadsereg? Az igazság az volt, hogy Erdélyben ekkor nem volt katonaság, mert a poroszoktól megvert hadsereg kiegészítésére mind elvitték. Egynéhány román ezred akkor elégséges lett volna, hogy megoldja azt a kérdést, melyet ma a magyarok akként igyekeznek megoldani, hogy a román nemzet vezetőit bilincsekbe verve, börtönbe zárják.”